

ردیف‌سازی استاد مرتضی خان نی داود

نوشته:

اشکان غفوری

تهران

نشر هستان

۱۳۹۰

سرشناسه : نی داوود، مرتضی، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۹.
 عنوان و نام پدیدآور : ردیف سازی استاد مرتضی خان نی داود / نوشته اشکان غفوری.
 مشخصات نشر : تهران: هستان، ۱۳۹۰.
 مشخصات ظاهری : ۱۳۲ ص: پارسیون.
 شابک : ۹۵۰۰۰ ریال : 979-0-802612-09-9
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 موضوع : موسیقی ایرانی -- دستگاه ها -- ردیف -- پارسیون
 موضوع : سازهای ایرانی -- ردیف
 شناسه افزوده : غفوری، اشکان، ۱۳۴۴ -
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۰ ن ۴/۴۴۴ ML
 رده بندی دیویی : ۷۸۹/۱۶۲
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۴۹۳۸۷۸

نشرهستان تهران: خیابان انقلاب و بروی در اصلی دانشگاه تهران خیابان فخررازی خیابان روانمهر پلاک ۷۴ طبقه اول تلفن: ۶۶۴۸۱۱۵۲

ردیف سازی استاد مرتضی خان نی داود

نویسنده: اشکان غفوری.

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

طراح جلد: امیر خسرو کاظم

صفحه آرا: ف. پورحبيب خاکباز

لینوگرافی: چاووش

چاپ: افرنک

صحافی: روشک

قیمت: ۹۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۹-۰۰-۸۰۲۶۱۲-۰۹-۹ ISBN: 979-0-802612-09-9

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

مرکز پخش: درویش خان

تهران: خیابان بهارستان، روبروی پمپ بنزین، پلاک ۱۲۶

تلفن: ۷۷۵۳۴۰۲۲-۷۷۵۳۵۸۳۳

فرزند بالاخان (معروف به بالاخان ضرب گیر) و نوهی یحیی خان در سال ۱۲۷۹ شمسی (۱۹۰۰ میلادی) در خانواده‌ای که شغل اصلی آنها موسیقی بود دیده به جهان گشود. بالاخان پس از کشف ذوق و استعداد مرتضی خان، او را نزد رمضان ذوالفقاری (از شاگردان آقا حسینقلی) برد. مرتضی خان به مدت هفت ماه تحت تعلیم رمضان ذوالفقاری قرار گرفت و سپس نزد آقا حسینقلی رفت و به مدت دو سال و نیم نیز از آموزش‌های این استاد بهره جست. بعد از آقا حسینقلی نزد درویش خان رفت و مدت سه سال نیز از تعلیمات ایشان بهره گرفت. در همین کلاس بود که موفق به اخذ مدال تبریزین طلایی که منحصر به بهترین شاگردهای درویش خان بود نایل آمد.

شاید اغلب مردم خصوصاً دوستان اهل هنر، داستان آشنایی مرتضی خان با بانوی آواز ایران، قمر الملوک وزیری و پرورش این هنرمند پر آوازه توسط استاد نی داود را شنیده باشند. قمر در حدود سال‌های ۱۳۰۰ مدت دو تا سه سال در کلاس‌های مرتضی خان شرکت نموده و اولین کنسرت‌های خود را همراه با ایشان در حدود سال‌های ۱۳۰۳ در گراند هتل و سینما پالاس برگزار کرد. مرتضی خان تا آخرین لحظه‌های عمر قمر، همدوش و همراه او بود و حتی در مراسم خاک سپاری‌اش که عده‌ی بسیار کمی بودند ایشان حضور داشتند.

مرتضی خان مجوز رسمی برای کلاس‌های تدریس خود را از وزارت معارف و صنایع مستظرفه کسب نمود و اسم آن را به احترام استادش، «درویش» نام‌گذاری کرد. از شاگردان شناخته شده‌ی ایشان می‌توان از حسین سنجری، اسماعیل کمالی و قمر الملوک وزیری نام برد.

در سال ۱۳۰۵ پس از فوت درویش خان در یک سانحه، مرتضی خان کنسرتی را برگزار کرد تا با عواید آن بتواند قرض‌های ایشان را بپردازد.

مرتضی خان از شروع و آغاز کار رادیو با این سازمان همکاری داشت و با هنرمندانی چون قمر الملوک وزیری، ادیب خوانساری، بنان، ملوک ضرابی، روح‌انگیز، جواد بدیع زاده، روح‌بخش، صبا، مرتضی محجوبی، حبیب سماعی، ابراهیم منصوری، عبدالحسین شهنازی و حسین تهرانی برنامه‌های زنده اجرا کرده است. بعضی از برنامه‌های ضبط شده‌ی ایشان نیز بر روی صفحات شرکت‌های هیئت‌مسترویس، پلیفون و آنتون موجود می‌باشد.

از آثار معروف ایشان می‌توان پیش‌درآمد ماهور، اصفهان و تصانیف «مرغ سحر»، «آتش دل» و «بس کن ای دل» را نام برد.

همکاری مرتضی خان با رادیو تا سال ۱۳۳۴ ادامه داشت. ایشان پس از کنارگیری از رادیو به تجارت آزاد مشغول شدند و آخرین کنسرت خود را در سال ۱۳۳۸ به یاد یار دیرین خود «قمر» برگزار نمود.

سازمان رادیو در سال ۱۳۴۸ برای ضبط یک دوره‌ی کامل از ردیف‌های موسیقی اصیل ایرانی، از مرتضی خان دعوت به عمل آورد. این کار در حدود دو سال به طول انجامید و ایشان تمامی دستگاه‌های موسیقی را در ۲۹۷ گوشه اجرا کردند. قرار شد مبلغ قابل ملاحظه‌ای به عنوان دستمزد به ایشان بدهند ولی مرتضی خان آن را نپذیرفت و اعلان داشت «این هدیه از طرف من برای ملت ایران است.» به مناسبت این کار پر ارزش از طرف رئیس وقت سازمان رادیو و تلویزیون ایران لوح تقدیری به ایشان هدیه داده شد. همچنین در سال ۱۳۵۵ نیز مراسم تقدیری در تالار رودکی برای ایشان ترتیب داده شد و نشان درجه پنجم حکومتی به ایشان اعطا گردید.

مرتضی خان در اوایل سال ۱۳۵۸ به آمریکا مهاجرت کرد. غم غربت و دوری از وطن در این ایام برای ایشان بسیار ملالت آور بود. در ۱۷ سپتامبر ۱۹۸۴ میلادی مصادف با ۱۳۶۳ مراسم بزرگداشت و تجلیلی از ایشان در شهر لس آنجلس به عمل آمد. در این مجلس که عده‌ای از هنرمندان ایرانی و آمریکایی حضور داشتند از طرف شهردار لس آنجلس لوح تقدیری به ایشان اعطا گردید.

مرتضی نی داود در حدود ساعت ۱۰ صبح روز سه شنبه ۳۱ جولای ۱۹۹۰ برابر با ۹ مرداد ۱۳۶۹ شمسی در نزدیکی شهر سانفرانسیسکو در محیطی آرام و در کنار فرزندان و نوه‌های خود زندگی را وداع گفت و در آرامگاه «کلما» در نزدیکی همین شهر، هزاران کیلومتر دور از موطن اصلی‌اش به خاک سپرده شد.

روحش شاد و نامش تا ابد جاید باد.

سخنی درباره این کتاب:

مجموعه ردیف‌های ضبط شده توسط مرتضی خان نی داود در ۲۹۷ گوشه است. مرتضی خان در آغاز هر دستگاه یا آواز نام آن دستگاه یا آواز را با ذکر تعداد آن و سپس نام هر گوشه را به ترتیب بیان کرده است. گاهی در همان زمان اجرای گوشه، نام آن را ذکر می‌کند که طبیعتاً تشخیص واضح نام آن گوشه، خالی از اشکال نیست.

به همین جهت نت‌نگاری این مجموعه به کمک نرم‌افزارهای مخصوص و ویژه انجام شده، تا بدین وسیله به صحت و درستی آن نزدیکتر شویم، که البته ممکن است در بعضی مقاطع این امر خالی از اشکال نباشد، که امید است با کمک دوستان اهل فن این نواقص احتمالی در چاپ‌های بعدی برطرف گردد.

همانطور که قبلاً نیز تذکر داده شد گاهی نام بعضی از گوشه‌ها، به دلیل تداخل صدای ساز در موقع اجرا و ذکر نام آن در همان زمان، و یا به دلایل دیگر فنی ضبط، به وضوح شنیده نمی‌شود. مرتضی خان نی داود در دوسری صدا برداری مجزا، این مجموعه را ضبط کرده که آنها نیز تفاوت‌هایی اندک، خصوصاً در دستگاه سه‌گاه و چهارگاه دارند. نت نویسی این کتاب، بر اساس آن سری از نوارهایی می‌باشد که توسط موسسه فرهنگی و هنری ماهور در دسترس عموم قرار داده شده است.

اگرچه ایشان این مجموعه را در حدود هفتاد سالگی و دوران بازنشستگی خود اجرا نموده‌اند ولی اهمیت آن بیشتر از جهت سبک و روش اجرای این ردیف‌هاست که به شیوه‌ی درویش خان نیز شباهت دارد و حتا احتمال می‌رود همان ردیف‌های درویش خان باشد زیرا مرتضی خان همیشه در گفته‌هایشان در مورد درویش خان یکی دیگر از ابتکارات ایشان را اجرای ردیف به روش ایجاز و اختصار می‌دانسته که با این مجموعه مطابقت دارد.

مجموعه حاضر شامل هفت دستگاه اصلی می‌باشد (بدون آوازهای بیات ترک، افشاری، ابوعطا، دشتی و اصفهان) قسمت چهارگاه آن قبلاً به چاپ رسیده است که آن نیز پس از تغییر و بازنگری مجدد در همین مجموعه نگاشته شده است. مرتضی خان گاهی این گوشه‌ها را با نام اصلی آن مثل حصار، مخالف یا ... و گاهی نیز با نام «قسمت» بیان می‌کند، مانند «قسمت سوم» یا «هشتم».

در اینجا باید از هنرمند گرامی آقای ناصر رستگار نژاد برای در اختیار گذاشتن مجموعه نوارهای ردیف مرتضی خان به این جانب تشکر و قدر دانی بنمایم و نیز از انتشارات هستان برای چاپ و نشر این مجموعه.

اشکان غفوری

تأیستان ۱۳۹۰

علائم و نشانه‌ها

۱. علامت مضراب راست است.
۲. علامت مضراب چپ است.
۳. علامت ریز فقط T است. اگر نتی به وسیله خط منحنی ~ به نت‌های اشاره‌ی چنگ ♩ و دولا چنگ ♩ متصل شود به معنای ریز نیست بلکه به معنای اتصال نت اصلی به نت اشاره است.
۴. علامت تریل است.
۵. علامت لا به معنای کندن نت به وسیله انگشت دست چپ است.
۶. علامت تک ریز است.
۷. ♩ تک تریل (ابتدا یک مضراب راست و بعد از آن شروع به نواختن تریل می‌کنیم)
۸. ♩ چپ تریل (ابتدا یک مضراب چپ و بعد از آن شروع به نواختن تریل می‌کنیم)
۹. لا مضراب راست بر روی یک نت و بلافاصله بعد از آن کندن با انگشت دست چپ.
۱۰. علامت تکیه است.
۱۱. علامت زخمه به تمام سیم‌هاست.
۱۲. تمام نت‌هایی که زیر علامت 8th نوشته شده، نه تنها به معنای یک اکتاویم‌تر، بلکه به معنای اجرا روی سیم بم است.
۱۳. علامت درآب است.
۱۴. نغمات در فواصل خط چین آ به صورت ریتمیک نواخته می‌شوند.
۱۵. علامت پایان نغمات ریتمیک در یک قطعه است.
۱۶. اعدادی که زیر هر نت نوشته شده، نشانگر علایم انگشت گذاری است.
۱۷. rit علامت این است که به تدریج ریتم کندتر می‌شود.

فهرست

۹	 دستگاه شور
۲۵	 دستگاه سه گاه
۳۹	 دستگاه ماهور
۶۱	 دستگاه چهارگاه
۷۹	 دستگاه همایون
۹۵	 دستگاه نوا
۱۱۱	 دستگاه راست پنجگاه